ალ. ყიფშიძე

ბატონ-ყმობის გადავარდნა საქართველოში

1898
მოამბე
XII

ბატონ–ყმობის გადავარდნა საქართველოში*)

(საისტორიო ცნობა)

„გადაიწერე პირ-ჯვარი, მართლ-მადიდებელო გლეხ-
კაცობავ, და ჩვენთან ერთად შესთხოვე ღმერთს, რათა მან
აკურთხოს შენი თავისუფალი შრომა, – ეგ წინდი შენის
კეთილ-დღეობისა და ქვეყნის წარმატებისა“.
მანიფესტი 19 თებერელისა 1864 წ.

ამ წლის 8 ნოემბერს შესრულდა სწორედ 34 წელიწადი ბა-
ტონ-ყმობის გადავარდნისა და გლეხთა განთავისუფლებისა ტფილი-
სის გუბერნიაში. ერთის წლის უკან ბატონ–ყმობა გადავარდა ქუთაი-
სის გუბერნიაშიც, ხოლო გაგიდა მას უკან ხუთი წელიწადიცა და შემო-
ღებულ იქმნა ესრედ–წოდებული საგლეხო დებულება 1870 წლის 14
მაისისა ამიერ–კავკასიის სხვა გუბერნიებისათვისაც. ამ სახით, ერთის
წლის განმავლობაში დამთავრდა ყოვლად მშვიდობიანად ბატონ-ყმობის
გადავარდნის საქმე საქართველოში, ხოლო შემდეგს ხუთს წელიწადს
მოეწყო მთელ ამიერ-კავკასიის გლეხთა საადგილმამულო საქმეცა.

შემოდგომის დამდეგს მობრძანდა ჩვენში და საქართველოს სამეუ–
ფო ქალაქმაც დიდის სიხარულით მიიღო ის, ვის დროსაც იქმნა შემო-
ღებული ჩვენში შესანიშნავი ცვლილებანი – მისი იმპერატორებითი
უმაღლესობა, დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე. გახარებული

სახე ტფილისის შკვიდრთა, რომელნიც მრავლად შეკრებილიყვნენ მთავარ–მართებლის სასახლის წინა და ახალ სამხედრო ტაძრის ახლო-მახლო, ნამესტნიკად ნამეოფის მოლოდინში, უნებურად აგონებდა მხილველს იმ დიდის ხნის ამბავს, იმ სადდესასწაულო გარე-

*) ეს წერილი ნოემბრის ნომრისათვის იყო დამზადებული, მაგრამ სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო მხოლოდ ამ ნომერში იბეჭდება.

მოებას, როცა იმავე სასახლის მახლობლად და გუნიბის მოედანზე, საცა ეხლა სამხედრო ტაძარია აშენებული, 34 წლის წინად, ბატონ ყმობის გადავარდნა მეფე-განმანთავისუფლებელის ნებითა საქვეენოდ იქმნა გამოცხადებული. უნდა გიფიქროთ, რთმ ტფილისი ხშირად არ შესწრებია თავის ხანგრძლივს ცხოვრებაში იმისთანა შესანიშნავს და ყოვლად სასიხარულო დღეებს. დიდის ამბითა და ცერემონიით იყო მაშინ გამოცხადებული უმაღლესი ბრძანება 1864 წლის 13 ოქტომბრისა გლეხთა განთავისუფლებისა და სხვა საგლეხო კანონ–დებულებათა შემოღების შესახებ. დიდებული წუთი იყო სწორედ! მთლად ტფილისის ბრწყინვალე მოხელეობა და უფლება-მოსილნი წარმომადგენელნი მთავრობისა, სამხედრო და საერო უწყე–ბისანი, მონაწილენი იყვნენ ამ დღესასწაულისა. რა თქმა უნდა, რომ ამ ამბის დროს, უმთავრესი ადგილი ეჭირა ერთს, რომელსაც მისჩერებოდნენ თვალნი ყოველთანი და ეგ ერთი იყო მისი უმაღლესობა, დიდი მთავარი, ნამესტნიკი კავკასიისა.

მისის უმაღლესობის მობრძანებამ ტფილისს გვაფიქრებინა მოუთხრათ მკითხველთ მოკლედ ამბავი გლეხთა განთავისუფლებისა ჩვენში და საგლეხო კანონ-დებულებათა გამოცხადებისა, როგორც თვით ტფილისში, ისე გორსა, თელავსა და სიღნაღში, და აგრეთვე სოფლებშიაც. ხოლო ყოველივე ეს ამბავი, ხელმწიფე იმპერატორის ნებით, მოჰხდა 8 ნოემბერს, მიხეილ მთავარ-ანგელოზობის დღეს, ესე იგი სწორედ ნამესტნიკის სახელწოდების დღესა.

5 ნოემბერს 1864 წელს ხელმწიფე იმპერატორის უმაღლესის ბრძანებით მის უდიდებულესობის ფლიგელ-ადიუტანტმა, გვარდიის პოლკოვნიკმა ბარონ კორფმა მიართვა ნამესტნიკს სახელ–დებული უმაღლესი ბრძანება, მიწერილი უუმართებელესის სენატის მიმართ 13 ოქტომბერს 1864 წელს შესახებ ტფილისის გუბერნიის საბატონო გლეხთა განთავისუფლებისა, მათის ყოფა-ცხოვრების მოწყობისა და მათის ურთიერთობისა მებატონეთა თანა; მიართვა აგრეთვე იმ ბრძანებასთან ერთად დამტკიცებული 13 ოქტომბერსვე საგლეხო კანონ-დებულებანი.

იმ ცერემონიალის ძალით, რომელიც შედგენილ იქმნა ნამესტნიკის მთავარ–სამმართველოს საბჭოს მიერ, გამოცხადება ზემო-

ხსენებულის ბრძანებისა ერთსა და იმავე დღეს ტფილისშიაცა და სამაზრო ქალაქებშიაც ასე მოჰხდა: ჯერ გარდახდილ იქმნა სიონში სამადლობელი პარაკლისი ნამესტნიკის სახელ–წოდების მიზეზით, შემდეგ უმფროსი მთავარ–სამმართველოსი, სენატორი და სტატს–სეკრეტარი ბარონი ა. პ. ნიკოლაი, წევრნი ამიერ–კავკასიის ცენტრალის კომიტეტისა და, სამოქალაქო გუბერნატორის კ. ი. ორ-ლოვსკის მაგიერ, რომელიც გორში იქმნა გაგზავნილი, ტფილისის ვიცე-გუბერნატორი ვლასტოვი, გაემართნენ გუნიბის მოედნისკენ და დაიჭირეს ადგილი იმ კიბის ზემო საფეხურზე, რომლითაც არსენალში ავიდოდა კაცი. არსენალის წინ, ბაქანზე, დადგნენ ტფი-ლისს მყოფნი თავად–აზნაურნი; თვით მოედანზე დაცემული იყო კარავი, საცა უნდა შესრულებულიყო მღვთის-მსახურება, ხოლო მის აქეთ–იქით დაეჭირათ ადგილი ამ დღისთვის მოწვეულ მამასახლი-სებსა და ტფილისის მაზრის საბატონო სოფლებიდან მოსულ ორ-ორ დეპუტატს. როცა ყველა ზემოხსენებულნი შეიკრიბნენ და სამღვდე-ლოებამაც თავი მოუყარა, მთავარ–სამმართველოს უფროსმა ბარონმა ნიკოლაიმ ხმა-მაღლა წაიკითხა უმაღლესი ბრძანება გლეხთა განთავი-სუფლების და ბატონ-ყმობის გადავარდნისა. ბრძანება ქართულადაც იყო გადათარგმნილი და რუსულთან ერთად წაკითხულ იქმნა მაშინვე ქართულადაც. შემდეგ სამღვდელოებამ გარდაიხადა პარაკლისი მრავალ-ჟამიერის წარმოთქმით ხელმწიფე იმპერატორისა და უავგუსტოესის სახლეულობისათვის. გათავდა პარაკლისი და მამასახლისებს დაუ-რიგდათ თითო ეკზემპლიარი უმაღლესად დამტკიცებულ დებულებათა. მას უკან მამასახლისნი და დეპუტატები გაემართნენ დიდის მთავრის სასახლისაკენ და იქ დამწკრივდნენ ორ-ორნი მაზრის უფროსის თავადის ბებუთაშვილის ხელ-მძღვანელობით; დამწკრივდნენ ისე, რომ პირი სასახლისკენა ჰქონდათ შექცეული.

მთავარ-სამმართველოს უფროსმა ცენტრალის კომიტეტის წეგრებითურთ დაიჭირა ადგილი საგანგებოდ გამართულს მაღლობზე; ეს მაღლობი გამართული იყო ტროტუარზე სასახლის შუა-გულ აივნის პირდაპირ. მაღლობის აქეთ–იქით ადგილი ეჭირათ თავად-აზნაურობის წარშომადგენელთ.

როცა მისი იმპერატორებითი უმაღლესობა გამოვიდა აივანზე, მთავარ-სამმართველოს უფროსმა წაიკითხა ყველასთვის გასაგონი ხმით სიტყვა ნამესტნიკისა, მიმართული ტფილისის გუბერნიის იმ გლეხ-კაცებისადმი, რომელნიც განთავისუფლებულ იქმნენ ბა-ტონთა დამოკიდებულებისაგან; ეს სიტევა კითხვის დროსვე ითარგმნე-ბოდა ქართულადაც. შემდეგ წაგითხულ იქმნა სია იმათი, რომელნიც ნამესტნიკს დაენიშნა მომრიგებელ შუა-კაცებად და მათ კანდიდატე–

ბად ტფილისის მაზრისათვის. სიაში მოხსენებულნი იყვნენ: პირველ განყოფილებისათვის თ. ილია ჭავჭავაძე, მეორესათვის – თ. ივანე სუმბათაშვილი და მისი კანდიდატი ივ. გაბაშვილი და მესაშესათვის – პოლკოვნიკი ისრაფილ იედიგაროვი და მისი კანდიდატი ლუარსაბ მელიქ-ბეგლაროვი.

მთავარ-სამმართველოს უფროსის განკარგულებით დამსწრე ხალხს დაურიგდა თითო ეგზემპლიარი ნამესტნიკის სიტყვისა ქართულის თარგმანითურთ, იმ გლეხთა შესახებნი წესნი, რომელნიც მსახურებად ჰყვანდათ მებატონეებს (дворовые люди) და წესი იmისი, თუ რა რიგად უნდა ეხადნათ ყოველ-გვარი ხარჯი გლეხებს ორის წლის განმავლობაში, ვიდრე შესდგებოდა ესრედ–წოდებულნი მთავარ-სიგელნი (уставныя грамоты). |

შემდეგ მამასასხლისნი და დეპუტატები გაემართნენ ნიკოლოოზის მოედანზე, საცა მის უმაღლესობას დაემზადებინებინა მათთვის სადილი.

მაშინ გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლად იყო დიმიტრი ივანეს ძე ყიფიანი, რომელიც იქ მყოფ თავად-აზნაურებთან ერთად გაემართა სასახლეში. თავად–აზნაურობამ სასახლის დიდს დარბაზში მოიყარა თავი. მისი უმაღლესობა დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე გამობრძანდა დარბაზში თავად-ზხნაურობასთან თვისის ამალითა, მთავარ-სამმართველოს უფროსითა, ცენტრალ კომიტეტის წევრებითურთ. მისის ბრძანებით ბარონ ნიკოლაიმ წაიკითხა უმაღლესი რესკრიპტი, მის სახელობაზე დაწერილი, იმის შესახებ, რომ ხელმწიფე იმპერატორმა ფული უბოძა თავად-აზნაურობას იმ პირადის მსახურის მაგიერ, რომელსაც უწევდნენ აწ უკვე განთავისუფლებულნი გლეხნი. ამის შესახებ გუბერნიისა და მაზრის

თავად-აზნაურთა წინამძღოლნი მთლად იქ მყოფ თავად-აზნაურობით სადილად მიიწვია დიდმა მთავარმა.

ამით გათავდა 8 ნოემბრის ამბები ტფილისში.

სამაზრო ქალაქებში უმაღლესის ბრძანების გამოსაცხადებლად გლეხთა განთავისუფლებისა და საგლეხო კანონ-დებულებათა შესახებ მის უმაღლესობის განკარგულებით გაგზავნილ იქმნენ განსაკუთრებულნი სანდო კაცნი, გორს – ტფილისის გუბერნატორი კ. ი. ორლოვსკი, თელავს – ი. ვიტტე *), ხოლო სიღნაღს – ნ. ბარანოვსკი. ამ ქალაქებშიაც ყოველივე საქმის შესახები ქაღალდები წაკითხულ იქმნა განგებ გაგზავნილ კაცების მიერ მოედანზე თანადასწრებით, როგორც საერო, ისე სამხედრო-სამაზრო მთავრობის და ხალხის წარმომადგენლებისა.

დღეს, 34 წლის შემდეგ, როცა ამოდენი ხანი გავიდა მას უკან, რაც ეს შესანიშნავი ამბები მოხდა, როცა ძველს თაობას, ბატონ-ყმობის ჰაერში აღზრდილს, მოჰყვა ახალი თაობა, ყმაწვი-

ლობიდანვე შეჩვეული ახალ წეს-წყობილებას; დღეს, როცა ყოველივე დადუღდა, დაყმინდა და დაწყნარდა, ძნელია მიჰხვდეს ადამიანი, რა მღელვარებით და გულის ჩქროლვით ელოდნენ ტფილისში ამბავს იმათგან, ვინც მაზრებში იყვნენ გაგზავნილი ბატონ-ყმობის გადავარდნის გამოსაცხადებლად; მღელვარებით ელოდნენ, რა ამბავი მოვიდოდა იქიდან, ამიტომ რომ არ იცოდნენ, მშვიდობით ჩაივლიდა თუ არა ამისთანა დიდისა და ცხოვრების ძირეულად შემცვლელის კანონის გამოცხადება. რა სისწრფითა და მოუთმენლობითა ჰგზავნიდნენ მაზრებიდან ტფილისში იქ გაგზავნილი კაცები შიკრიკებსა, ამას ცხადად დაგვანახვებს ერთი ამბავი: თელავიდან გამოგზავნილი შიკრიკი დავით ანდრონიკაშვილი ისეთის სისწრაფით თურმე წამოვიდა ტფილისს, ეგებ მალე ვახარო ამბავი, მშვიდობიანად ჩაიარა ბატონ-ყმობის გადავარდნის გამოცხადებამაო, რომ ცხენმა ვერ შეუძლო და გზაში მოუკვდა. არ ვიცით, როგორ ჩამოახწია ამ იფრინდამ ტფილისს იმ დღესვე, ხოლო ეს კი ცნობილია, რომ, რაკი საკუთარი ცხენი გზაში მოუკვდა დაღლილობით, ტფილისის გუ-

*) ეხლანდელ ფინანსთა მინისტრის მამა.

ბერნატორის განსაკუთრებულის შუამდგომლობით, ანდრონიკაშვილს მისმა უმაღლესობამ ფელი უბოძა საჩუქრად.

პირველი დღე – 8 ნოემბერი, ყველგან მშვიდობიანად დაღამდა. თავად–აზნაურობამ ჯეროვანის დარბაისლობით, ამ ისტორიულის წუთის ყოვლადის შეგნებით და ფრიადის მოწიწებით მოისმინა ბრძანება გლეხთა განთავისუფლებისა, ხოლო თვით გლეხნი ცდითაც არსადა სცდილან კეთილ–გონიერების სამზღვარს გადასცილებოდნენ. ერთის სიტყვით, დიდებული დღე დაღამდა მშვიდობით, წესისა და მყუდროების დაურღვეველად, სასიხარულოდ მეფე-განმათავისუფლებელის საკაცთ-მოყვარეო რეფორმების ყოველ ჭეშმარიტის მომხრესი.

უმაღლესის ბრძანების გამოცხადება სამსავე ზემოთ ხსენებულ სამაზრო ქალაქში ისეთისავე დღესასწაულებრივის გამოჩინებითა და დიდებულობით მოჰხდა, როგორც ტფილისში. რადგანაც ცერემონიალი ბატონ–ყმობის გადავარდნის გამოცხადებისა ყველგან ერთნაირი იყო, ამიტომ ვიკმაროთ აღწერა იმ გარემოებათა, რომელიც შეუდგა უმაღლესის ბრძანების წაკითხვას გორში 8 ნოემბერს 1864 წლისას. გორის მაზრა თვისის მიწა-წყლის სიდიდით და თავად–აზნაურობის რიცხვ-მრავლობით უფრო საშიში უნდა ყოფილიყო იმ მხრივ, თუ რამდენად კეთილად ჩაივლიდა იქ ეს ამბავი და ამიტომაც იქმნა გაგზავნილი ამ მაზრაში ისეთი გამოცდილი და ჭკვიანი ადმინისტრატორი, როგორიც იყო მაშინდელი ტფილისის გუბერნატორი კ. ი. ორლოვსკი. კონსტანტინე ივანეს ძემ იმავე 8 ნოემბერს აუწყა მთავარ-სამმართველოს უფროსს, მისის უმაღლესობის კავკა–

სიის ნამესტნიკის საცნობელად, რომ «თუმცა დიდ-ძალმა ხალხმა მოიყარა თავი, თუმცა დიდად სხვა–და–სხვაობდა გრძნობანი, რომელიც აღელვებდა ამ ხალხს, რადგან სხვა-და-სხვაობდნენ დამსწრე წოდებანი, მაინც საოცარი წესიერება იყო დაცული; ის მყუდროება, მშვიდობიანობა და მოწიწება დიდად საყურადღებო ამბისადმი, რომელიც აქ იხილვებოდა, სწორედ ყოვლად სასახელო საქმედ უნდა ჩაითვალოს მთალდ ამ მხრის მკვიდრთათვის».

ბრძანება ხელმწიფე იმპერატორისა გლეხთა განთავისუფლების შესახებ შემდეგის წესითა და რიგით იქმნა გამოცხადებული გორში:

ბატიონ-ყმობის გადავარდნა საქართველოში 41

1. გარდახდილ იქმნა საკრებულო ტაძარში სამადლობელი პარაკლისი, რადგან მისის იმპერატორებითის უმაღლესობის, კავკასიის ნამესტნიკის სახელწოდების დღე იყო. საჩენ ადგილს იდგნენ: ორლოვსკი, მაზრის თავად-აზნაურთა წინამძღოლი თავ. ერისთავი და საერო და სამხედრო მთავრობის წარმომადგენელნი. შემოსილი სამღვდელოება ლიტანიით გაემართა მოედანზე და დასდგა იქ, საცა წინადვე ნაწვენები ჰქონდა ადგილი.

2. ორლოვსკი ავიდა განგებ გამართულ ბაქანზე იმათთან ერთად, ვინც ცერემონიალით იყო დანიშნული. ავიდნენ ისინიცა, ვინც ტფილისიდანვე მოჰყვენენ ორლოვსკის, სოვეტნიკი საგუბერნიო მმართველობისა აქიმოვი *), განსაკუთრებულ მინდობილობათა მოხელენი: მელიქ-ბეგლიაროვი და იაგნიცკი. ორლოვსკიმ გამოუცხადა თავად-აზნაურობას, გლეხ-კაცობას და მთელს ერს ბრძანება ხელმწიფე იმპერატორისა, რომელიც მაშინვე ქართულადაც იქმნა წაკითხული ბლაღოჩინის სოლომონ ხახანაშვილის მიერ. გუბერნატორმა მიულოცა ხალხს ეს ამბავი და ხალხმაც იგრიალა და სიხარულით იძახდა «ურასა».

3. შემდეგ გარდახდილ იქმნა პარაკლისი მუხლ-მოდრეკით ხელმწიფე იმპერატორის სიმრთელითა და დღეგრძელობით ცხოვრებისათვის. პარაკლისს დაესწრო სხვათა სამღვდელოებაც, სახელდობრ სამღვდელოება სომეხთა და კათოლიკეთა.

4. ორლოვსკი კვლავ ავიდა ბაქანზე ზემოხსენებულ მოხელეებითურთ და წაიკითხა მიმართვა მისის იმპერატორებითის უმაღლესობისა, კავკასიის ნამესტნიკისა. ეს მიმართვაც დამსწრეთ დიდის სიხარულით მიიღეს და ერთხმად დასძახეს «ურა». ბლაღოჩინმა ხახანაშვილმა მიმართვაც მაშინვე წაუკითხა ხალხს ქართულად. ამ დროსვე იქმნა წაკითხული სახელი და გვარი მომრიგებელ შუა-კაცთა და მათის კანდიდატებისა. მომრიგებელნი შუა-კაცნი, ორლოვსკის თხოვნით, ავიდნენ მაღლა ბაქანზე და დაენახვნენ ხალხს *).

---

*) ეხლანდელი წევრი – საქმეთ-მწარმოებელი ტფილისის საგუბერნიო სა-

გლეხო საქმეთა საკრებულოსი.

*) გორის მაზრის მომრიგებელ შუა-კაცებად იქმნენ დანიშნულნი: 1 განყოფილებისათვის – კორნეტი თ. რევაზ შალვას ძე ერისთავი, მის კანდიდატად – თ. სოლომონ ზურაბის ძე ერისთავი; 2 განყოფილებისათვის – შტაბს-კაპიტანი

5. როცა სამღვდელოება დაბრუნდა უკან საკრებულო ტაძარში, გლეხ–კაცობას დაურიგეს თითო ცალი საგლეხო კანონდებულებისა. არ დაურიგეს მხოლოდ დებულება მომრიგებელ შუა-კაცთა დაწესებულებისა, მსახურთა და ხიზანთა შესახები, რადგან ეს დებულება არ იყო ქართულად თარგმნილი და შიშობდნენ, ვაი თუ სხვაფრივ გაიგონ რუსულად დაბეჭდილი დებულებანი და ბოროტ-განმზრახველობით სხვაფრივ ახსნას ვინმე ზოგიერთი მისი მუხლიო. თავად-აზნაურთ კი წინამძღოლმა დაურიგა რუსული დებულებანი.

6. თავად-აზნაურობამ თავი მოიყარა მაზრის უფროსის თავ. ერისთავის სახლში და იქ გამოეცხადათ უმაღლესი რესკრიპტი, რომ თქვენ გებოძათ ამდენი და ამდენი ფული ყმათა ჩამორთმევის მაგიერ და იმ პირადის სამსახურის ნაცვლად, რომელსაც გიწევდათ გლეხ-კაცობაო. ეს რესკრიპტი აღტაცებით მოისმინა თავად-აზნაურობამ და ერთგულის ქვეშევრდომობის გრძნობანიც გამოსთქვა ხელმწიფე იმპერატორის მიმართ.

7. შემდეგ, კ. ი. ორლოვსკიმ მისის უმაღლესობის, კავკასიის ნამესტნიკის სახელით, მიიწვია ხალხი სადილად. სადილი მომზადებული იეო ზემოხსენებულს მოედანზე, საცა ერთს მხარეს თავად-აზნაურობისათვის იყო გაშლილი სუფრა, ხოლო მეთრეს – გლეხ-კაცობისათვის.

სადილად იყვნენ მოწვეულნი თავად-აზნაურთა (300 კაცი), მართლ–მადიდებელ, სომეხთა და კათოლიკეთა სამღვდელოების გარდა, სამხედრო-საერო მთავრობის წარმომადგენელნიც, გორის ქალაქის დეპუტატები და სამატიო მოქალაქენი. გლეხებთან ერთად გაუმასპინძლდნენ დიდის მთავრის სახელით ჯარის-კაცებსა და ყაზახებსაც, რომელნიც პარადში იღებდნენ მონაწილეობას, აგრეთვე ამქრებს უსტაბაშებითურთ და საერობო დარაჯობის მოხელეთა.

კონსტანტინე ზაქარიას ძე თარხნიშვილი, მის კანდიდატად თ. მიხეილ დავითის ძე ციციშვილი; 3 განყოფილებისათვის – გედევან ქრისტეფორეს ძე ანანიაშვილი, მის კანდიდატად თ. დ. ლ. აბაშიძე; 4 განყოფილებისათვის – თ. გიორგი ივანეს ძე ციციშვილი, კანდიდატად თ. დავით ლუარსაბის ძე ერისთავი და 5 განყოფილებისათვის – პოდპორუჩიკი ალექსი კვალიაშვილი, კანდიდატად – როტმისტრი ალ. ნათიშვილი.

3. სადილზე გუბერნატორმა სამი სადღეგრძელო წარმოსთქვა:

ერთი ხელმწიფე იმპერატორისა, მეორე – დიდის მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძისა და მესამე – ორსავე წოდების – თავად-აზნაურობისა და გლეხ-კაცობის – კეთილ-დღეობისა და წარმატებისათვის. თითოეულ სადღეგრძელოს შემდეგ გლეხ-კაცნი მოდიოდნენ ორლოვსკისთან და გულ-წრფელს მადლობას სწირვდნენ. ერთმა მათგანმა დაახლოვებით შემდეგი მოახსენა გუბერნატორს:

«ქალაქს რომ დაბრუნდებით, მოასსენეთ დიდს მთავარს ჩვენი გულითადი მადლობა იმ მოწყალებისთვის, რომელიც ნამესტნიკმა გამოსთხოვა ჩვენთვის ხელმწიფესა; მადლობა მოახსენეთ, რომ ასე მოწყალებით გვექცევა და მუდმივ ჩვენთვისა ზრუნავს. სულ იმას შევსთხოვთ ღმერთსა, რომ ბედნიერად და დღეგრძელობით ამყოფოს მისი უმაღლესობა».

ეს სიტყვები ცხადად ამტკიცებს, ვის აწერდა მდაბიო ხალხი გლეხთა განთავისუფლების საქმეს ჩვენში.

9. სადილს შემდეგ გუბერნატორი გლეხ-კაცობასთან მივიდა; მივიდა მათთანვე თავად-აზნაურობის წინამძღოლიცა, რომელსაც გარს ერტყნენ თავად-აზნაურნი, და მიჰმართა გლეხ-კაცობას გამოთხოვების სიტყვით. ორლოვსკი ჰმოწმობდა მთავრობის წინაშე, რომ წინამძღოლის სიტყვა დიდად მოეწონათ საყოველთაოდაო. აი რა სთქვა წინამძღოლმა თავადმა ერისთავმა:

«გლეხ-კაცნო! მოგილოცავთ, ვითა წინამძღოლი, ჩვენის ხელმწიფის წყალობასა – თავისუფლების მონიჭებასა. ჩვენის მხრით, ჩვენც, თავადაზნაურნი, ჩვენის ხელმწიფის სურვილისამებრ, თანახმანი გავხდით თქვენის განთავისუფლებისა. მაშ, ჩავიბეჭდოთ გულში დღევანდელი მაღალ-მნიშვნელოვანი დღე, როგორც ჩვენის, ისე თქვენის ცხოვრებისა და გავიხსენოთ ჩვენი ურთიერთობა, ჩვენი ძველებური, სათნოებით სავსე ერთმანეთობა. როცა საერთო უბედურება რამ დაგვატყდებოდა, ან მტერი დაგვესხმოდა თავს, ორივე წოდება, თქვენცა და ჩვენც, შევერთდებოდით ხოლმე და ერთსულობით ვებრძოდით ჩვენის მშობელის ქვეყნისა და სარწმუნოების მტერს. ასე იყო დღემდე: ჩვენ თავადაზნაურნი მამობას გიწევდით, ხოლო თქვენ შვილები იყავით ჩვენი. ახლა, როცა გამოცხადდა

საგლეხო კანონ-დებულებანი, როცა ბატონ-ყმობა გადავარდა, ჩვენი ურთიერთობა უნდა შეიცვალოს – ისე უნდა ვსცხოვრობდეთ ახლა, როგორც ღვიძლი ძმები. დარწმუნებულნი უნდა იყვნეთ, არც ახლა მიგატოვებთ და არ მოგაკლებთ მზრუნველობას. თქვენის მხრით, ნურც თქვენ ამოირეცხავთ გულს ჩვენზე, ნუ უარ ჰყოფთ თქვენთა მამა-პაპათაგან ნაანდერძევს, დაბადებითვე თან-დაყოლილს ერთგულებას თავად-აზნაურობისადმი და ვიყვნეთ ყველანი ერთად, თავად-აზნაურნიცა და გლეხნიც, ერთგულნი ქვეშევრდომნი ჩვენის ყოვლად უმოწყალესის ხელმწიფისა. შეურყეველი ერთგულება კანო-

ნიერის მეფეებისა განსაკუთრებული ხასიათის ქართველის ერისა წოდების განურჩევლად. შევირჩინოთ, მაშ, ეგ ხასიათი მომავალშიაცა, ძვირფასნო ძმანო ჩემნო! ვსვამ მთელის ქართლის თავად-აზნაურობის სახელით თქვენს სადღეგრძელოს და ვისურვებ თქვენთვის ყოველსავე კეთილდღეობას და წარმატებას ახალს ცხოვრებაში. კეთილად მოსაგონებელი იყოს თქვენი მამაშვილური ერთგულება ჩვენდა მომართ და ჩვენი მამობრივი მზრუნველობა თქვენის ბედნიერებისათვის»!

კ. ორლოვსკის მოწმობით, «ამ სიტყვის წარმოთქმით დასრულდა 8 ნოემბრის დღე, სამარადისოდ დასახსომებელი საქართველოსთვის». საღამოზე გორი გაჩირაღდნებულ იქმნა, ხოლო მოედანი, რომელზედაც შესრულდა იმ დღის სადღესასწაულო ცერემონია, მორთული იყო ვენზელებრ დახატულის ერისათვის ძვირფასის ხელმწიფე იმპერატორისა და დიდის მთავრის კავკასიის ნამესტნიკის სახელებით.

—

15 ნოემბრისთვის იყო დანიშნული წაკითხვა 13 ოქტომბრის 1864 წლის თარიღით აღნიშნულის უმაღლესის ბრძანებისა გლეხთა განთავისუფლების შესახებ ტფილისის გუბერნიის ყველა სოფლის ეკკლესიაში. ამ აზრით, საქართველოს ეგზარხოსმა ჯეროვანი განკარგულება მოახდინა და შესაფერი დარიგება დაუგზავნა ბლაღოჩინებს. ხოლო საერო მთავრობამ გაუგზავნა ბლაღოჩინებსვე საჭირო რიცხვი საგლეხო კანონ–დებულებათა წიგნებისა ქართულის თარგმანითურთ და დაავალა მაზრისა და ოლქის უფროსებსა, ჯერთვანი შემწეობა

და დახმარება აღმოეჩინათ ამ წიგნების დაგზავნის საქმეში, რათა ყოველს მრევლს მისვლოდა ის წიგნები. სამრევლოების რიცხვი მაშინ მთელს გუბერნიაში 381 იყო. თუმცა სოფლის ხალხს უკვე გაგებული ჰქონდა თავიანთ მამასახლისებისა და დეპუტატებისაგან, რაც სადღესასწაულო. ამბები მომხდარიეო. 8 ნთემბერს ტფილისსა, გორსა, თელავსა და სიღნაღში, ისე რომ 15 ნოემბერს ის ახალს აღარას გაიგონებდა, მაგრამ მაინც ბრძანების წაკითხვამ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შესახებ ეკკლესიაში შემოსილ მღვდლების მიერ, როგორც მოსწრებულნი კაცნი ამბობენ, დიდად იმოქმედა ორსავე წოდებაზე და მრავალ-გვარი გრძნობა დაჰბადა მათს გულში: ზოგი ააგულჩვილა და აღტაცებაში მოიყვანა, ზოგი დააღონა და გააშტერა.

დღესაც მთელს ქართლშია გავრცელებული ერთი ზღაპრის მზგავსი ამბავი, რომ ვითომ ერთმა აზნაურიშვილის ქვრივმა, მოხუცებულმა მანდილოსანმა, როცა შვილი დაღონებული მიუვიდა გორიდან ბატონ-ყმობის გადავარდნის მეორ–მესამე დღეს, პკითხა:

რას დაღონებულხარ, ხომ არა წაგეკიდა-რა ავიო? შვილმა თურმე უპასუხა, რომ მოხელეებმა, მეფის ბრძანებით, გამოუცხადეს გლეხ-კაცობას, თავისუფალნი ხართო და ამას იქით შენ, დღემდე კეთილ-შობილი აზნაურიშვილის ქვრივი, ქალბატონი აღარა ხარო. «როგორ თუ, – შეჰყვირა თურმე მოხუცმა და, რასაკვირველია, არ დაუჯერა შვილს, ვერ წარმოიდგინა, რომ მაგისთანა რამ ამბავი შესაძლებელი ყოფილიყოს, – როგორ თუ თავისუფლება?! განა ეგ საფიქრებელია? მერე მამა-მზე სად იყო, როცა მოხელეები მაგისთანა როშვას მოჰყვნენ? (მამა-მზე იყო ერთი გავლენიანი თავადიშვილი – ერის-თავთაგანი)».

განსაკუთრებულის ძლიერებით იმოქმედა ხალხზე ნამესტნიკის მიმართვამ. დროულ კაცთა მოწმობით, მიმართვის უკანასკნელმა სიტყვებმა ბევრს აღვრევინა ცრემლი სიხარულისა და მადლობისა იმათ მიმართ, ვინც იყვნენ მიზეზნი გლეხ-კაცთა განთავისუფლებისა. მართლაც, უკანასკნელი სიტყვები მიმართვისა, გამსჭვალული სიყვა-რულით გასანთავისულფლებელ გლეხ-კაცობისადმი და თან მის ნდობი-თაც, ისეთი სიტყვებია, რომ არ შეიძლებოდა ღრმად არ შეერყია

გული გლეხ-კაცთა. გლეხ-კაცობამ დიდხანს ითმინა საშინელება და ყოვლადი უმსგავსობა თვისის უფლება-აყრილ მდგომარეობისა და ბატონ-ყმურის წეს-წყობილებისა, რომელიც საზოგადოდ სამძიმო და საზიზღარი იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ათასში ერთგან და ათასში ერთხელ ბატონ-ყმური ურთიერთობა შესამჩნევად სათნო ხასიათს იჩენდა და მამა–შვილურს, მამობრივის მზრუნველობით გამსჭვალულ დამოკიდებულებას მიაგვანდა. მაგრამ აი თვით სი-ტყვები მიმართვისაც:

«მკვიდრნო სოფლისანო, ბატონ-ყმობისაგან განთავისუფლე-ბულნო!

«იმედი მაქვს დააფასებთ და მიხვდებით, რა დიდის ყურადღე-ბის ღირსია და რა დიდი მნიშვნელობა აქვს დღევანდელს დღეს, რომელიც ახალს გზას გიხსნით; დააფასებთ იმ უფლებათა ძალას, რომელიც დღეის ამას იქით თქვენ გენიჭებათ და რომელიც გაგხდით თქვენის ქონების სრულ და ხელ–შეუვალ პატრონად, თქვენის ოფლისა და ამაგის სრულ ბატონად. იმედი მაქვს, მიხვდებით, ვის მადლო-ბელნიც უნდა იყვნეთ ამ წყალობისათვის. ხელმწიფე იმპერატორი მოწადინებულია მოაწოს და მოაგვაროს კეთილი ცხოვრება ყველა თავის ქვეშევრდომისათვის და, რასაკვირველია, არც თქვენ გამოგწი-რავდათ, არც თქვენ მოგაკლებდათ თავის უმაღლეს ზრუნვასა.

«თქვენთვის ახლა გზა ხსნილია და ამ გზაზე სიარულით თამამად შეგიძლიანთ კეთილი ცხოვრება დაიმკვიდროთ; პატიოსანის, გულ-დამყარებულის შრომით თქვენ შეგიძლიანთ კიდევ უფრო განა-ვითაროთ იგი კეთილი ცხოვრება, დაზოგვითა და მწიკვლ-მოუცხო-

ბელის ცხოვრებით განაძლიერებთ თქვენთა და თქვენთა შვილთა ქონებას. ეს არის სურვილი ხელმწიფე იმპერატორისა. ამის იმედი მაქვს მეც თქვენგან.

«კურთხევა უფლისა იყოსმცა თქვენ თან იმ ახალს გზაზე, რომელიც იხსნება თქვენ წინა».

ასეთის ენით მანამდე არავინ ელაპარაკებოდა გლეხ-კაცობას და ამიტომ გასაკვირველი არ არის, რომ ნამესტნიკის მიმართვის სიტყვები ღრმად ჩასწვდათ გულში გლეხ-კაცებს. ხოლო დაპირება მისი უმაღლესობისა, რომ მე თვითონ ვადევნებ თვალ-ყურს ჩემ

მიერ დანიშნულ მომრიგებელ შუა-კაცთა და საგლეხო საკრებულოს მოღვაწეობასაო, სრული თავ-მდები უნდა ყოფილიყო მისი, რომ გლეხთათვის «ახლად გახსნილი გზა გეთილ–დღეობის შეძენისა» ჯაგნარად არ გადაიქცეოდა *).

ამ სახით, 8 დს 15 ნოემბერი 1864 წლისა იყო დღეები ბატონ-ყმობის საბოლოოდ გადავარდნისა საქართველოში და ამიტომ ამ ორს დღეს არა მცირედი საისტორიო მნიშვნელობა აქვს. გარნა, როგორც ყოველთვის, ამ შემთხვევაშიც საქმე ისე ვერ დაბოლოვდა, რომ სასაცილო რამ ამბავი არა მომხდარიყო-რა. მთავრობას დაავიწყდა დაებარებინა 13 ოქტომბრის 1864 წლის ბრძანების გამოცხადების მოსასმენად მამასახლისნი და დეპუტატები ფშავ-ხევსურეთის 15 სოფლიდან და მთის ოლქის 5 სოფლიდან. ერთის სიტევით, მთავრობა ჰგონებდა, რომ 15 ნოემბერს, საღამოზე არც ერთი ყმა აღარსად მოიპოვება მთლად ტფილისის გუბერნიაშიო; ის კი არა თუ მთელის 20 სოფლის გლეხ-კაცობამ, რომელიც სცხოვრობდა საქართველოს ყრუ და მივარდნილს კუთხეებში, სრულიად არა იცოდა-რა თავისის ბედისა. მალე კი მიხვდა მთავრობის მოხელეობა თავის შეცდომას და 16 ნოემბერს გაეგზავნა ქაღალდი თიანეთისა და მთის ოლქის უფროსს, მოუყარეთ თავი ზემოხსენებულ 20 სოფლის წარმომადგენელთ ერთს რომელსამე ადგილას და გამოუცხადეთ ბრძანება ბატონ-ყმობის გაუქმების შესახებ იმაგე წესით, რა წესითაც სხვა სოფლებში გამოცხადდა ეგ ბრძანებაო.

გავიდა ერთი გვირა ასეთს გამწვავებულს მოღვაწეობაში, კვირა ფრიად შესანიშნავი და საგულისხმიერო (8 -–15 ნოემბრამდე) და მთავარ-სამმართველოს უფროსმა მიიხმო ტფილისის ყველა მომრი-

---

*) მოხუცებულნი გვიამბობენ, რომ უმაღლესის ბრძანების კითხვის დროს სოფლის ეკკლესიებში დალაბანდის კვრა იყოვო. ოფიციალურს ქაღალდებში არავითარი ამისთანა განკარგულება არ მოიპოვება, და არც ყველგან იქნებოდნენ მედალაბანდენი. ხოლო რომ კითხვა ბრძანებისა ზოგიერთს სოფლებში უდალაბანდოდ არ მომხდარა, არც ეგ არის საეჭვო. არც ის არის ცნობილი, ვისი აზრი უნდა ყოფილიყ. ეს უცნაური აზრი დალაბანდის კვრისა? უეჭველი მხოლოდ ის არის, რომ ახალს ხანას ორის წოდების ცხოვრებისას ეგ დაფის კვრაც მართლა თან

დაჰყვა ზოგიერთს ეკკლესიაში და ისე გაისმა, თითქო ანდერძს უგებენ ძველს საზო გადოებურს წეს-წყობილებას; იმ წეს-წყობილებასაო, რომელსაც უკვე მოეჭამა თავისი წუთი-სოფელი და საფლავში აპირობდა ჩასვლას.

გებელნი შუა-კაცნი და მათი კანდიდატები, რომელნიც უნდა წარდგენო-
დნენ მის უმაღლესობას, კავკასიის ნამესტნიკს. მომრიგებელმა შუა-
კაცებმა ინახულეს მისი უმაღლესობა და პირად მისგან მოისმინეს
შესაბამი დარიგება და მიიღეს ინსტრუქცია იმის შესახებ, თუ რო-
გორ უნდა ემთქმედნათ უკვე გამოცხადებულის ცვლილების განსა-
ხორციელებლად *). «პირველ მოწოდების» ანუ პირველად დანიშნულ
მომრიგებელ შუა-კაცთა ხერხიანობას, მათს საქმისადმი გულ-წრფელს
სიყვარულსა და ერთგულებას უნდა ვუმადლოდეთ, უნდა გუმადლოდეთ
აგრედვე იმ მაღალს მზრუნველობასა და ყურადღებას, რა მზრუნვე-
ლობითა და ყურადღებითაც ადევნებდნენ თვალ-ყურს საგლეხო რე-
ფორმის მსვლელობას მისი უმაღლესობა და მისნი ღირსეულნი თანა-
მოღვაწენი: ბარონი ა. პ. ნიკოლაი და კ. ი. ორლოვსკი, რომ
ორის წლის განმავლობაში ყველგან შედგენილ იქმნა ძირითადნი
სიგელნი (уставныя грамоты); და შედგენილ იქმნა ისე, რომ
არსად მყუდროება და წესიერება იოტის ოდნადაც არ დარღვეულა.
მხოლოდ ერთი შემთხვევა მოხდა და ისიც გამოძიების შემდეგ ცრუ-
პენტელობა აღმოჩნდა მხოლოდ. და აი ამ შემთხვევამ შეაწუხა რა-
მდენისამე წუთით გული ჩვენის ქვეენის მაღალის გამგებლისა.
ეგ შემთხვევა იმდენად სახალისოა და თან სასაცილო, რომ არ შეგგი-
ძლიან არ ვუამბოთ მკითხველს.

ნამესტნიკის ყურამდე მიაღწია ამბავმა, რომ სოფელს ახალ-
ქალაქში უწესოება მოჰხდაო და რომ ვითომ იარაღიც იქმნა ხმარე-

---

*) მოვიყვანთ აქვე სახელსა და გვარს დანარჩენ მაზრების მომრიგებელ შუა-
კაცთა, და აგრედვე საგლეხო საქმეთა საკრებულოს წევრთაცა. თელავის მაზრაში:
მომრიგებელი შუა კაცი 1-ლ განყოფილებისა მისის უმაღლესობის ამალის გენერალ–
მაიორი თ. დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძე, კანდიდატი პაატა მგალობლიშვილი;
მე-2 განყოფილებისა – თ. ი. რ. ჯორჯაძე, კანდიდატი თ. მიხეილ ყარალაშვილი;
სიღნაღის მაზრაში: 1-ლ განყოფილებისა თ. სვიმონ თომას ძე ანდრონიკაშვილი.
(დღესაც მომრიგებელ შუა-კაცად იმყოფება), კანდიდატი თ. დავით ვაჩნაძე; მე-9
განყოფილებისა თ. რევაზ ვაჩნაძე. 8 ნოემბერს შემდგარ საგლეხო საქმეთა საკრებუ-
ლოში იყვნენ: თავსმჯდომარე (თვით გუბერნატორი), წინამძღოლი გუბერნიის
თავად-აზნაურობისა დ. ი. ყიფიანი, ოთხი წევრი, არჩეული თავად-აზნაურობის
მიერ: გენერალ-მაიორი თ. ვახტანგ ორბელიანი, სტატსკი სოვეტნიკი თ. რამაზ
ანდრონიკაშვილი, თ. ვახტანგ გურამიშვილი და თ. ერასტი ჩოლაყაშვილი; ოთხი
წევრი საქმეთ-მწარმოებელი: თ. იასე ნოშრევანის ძე ჭავჭავაძე, იოსებ ქრისტ. ძე
მამაცაშვილი, კ. დ. დოლინსკი და კორნ. ალ. ბოროზდინი და ორი უფროსი მო-
ხელე კავკასიის ნამესტნიკის მთავარ-სამმართველოსი, სულ 12 კაცი.

ბულიო. ეს ამბავი გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლმა დეპეშით აცნობა გორის მაზრის უფროსს და თან სთხოვა, პირადად თქვენ გამოიძიეთ ეგ საქმეო. თ˜დი ერისთავი მივიდა ახალ-ქალაქს და არავითარი კვალი უწესოებისა იქ არა სჩანდა–რა. სოფელი არავითარ ბაიბურში არ იყო და ჩვეულებრივი, სადაგი ელფერი ედო მის მიყუჩებულს ცხოვრებას. უწესოების ამბავი აი საიდან თურმე გაჩნდა; 27 ნოემბერს მოვიდა გორიდან ახალქალაქის საფოსტო სადგურზე სამხედრო-სამუშაო რაზმის კომანდირი შტაბს-კაპიტანი კრიჟანოვსკი და სადგურის უფროსს ცხენები მოსთხოვა. ცხენები აქეთ-იქით იყო გაგზავნილი და კრიჟანოვსკი ცარიელი დარჩა. მართალია, უფროსს კიდევ ჰყავდა 5 თავისუფალი ცხენი, მაგრამ ეგ ცხენები უფროსმა შტაბს-კაპიტანს არ დაანება და უჩვენა კიდეც მოწერილობა გუბერნატორისა, 5 ცხენი მუდამ მზადა გყავდეს, ამ დღეებში გამოივლის გენერალ-ადიუტანტი ბარონ ნიკოლაიო (ძმა მთავარ-სამმართველოს უფროსისა). კრიჟანოვსკიშ მოინდომა გაეგო მიზეზი ბარონის მისვლისა ახალ-ქალაქში , მაგრამ სადგურის უფროსმა ეგ მიზეზი არ იცოდა და რას ეტეოდა. მაშინ კრიჟანოვსკიმ შეჰყვირა თურმე: «თქვენ სულ გძინავთ და არა იცით-რა! ბარონი იმიტომ მოდის აქ, რომ მებატონეთა და გლეხთა შორის უწესოება მომხდარა ახალ-ქალაქში და უწესოების დროს იარაღიც უხმარნიათ». უფროსმა კალუგინმა ეს სიტყვები კრიჟანოვსკისა გადასცა ერევნის პოლკის აფიცრების შტაბს-კაპიტანს ფედორენკოსა და პრაპორჩიკს ბირშერტსა, ხოლო ფედორენკომ უამბო ყოველივე ესე ახალ-ქალაქში მოსულს 27 ნოემბერს მისის უმაღლესობის კარის შტალ–მეისტერს დ. სტ. სოვ. გროტს, რომელმაც მისწერა ნამესტნიკს, რომ ვითომ ახალ-ქალაქში უწესობა მოხდაო.

ეს გარემოება იეო ერთად-ერთი უსიამოვნო ამბავი 1864 წლის მიწურულებში მომხდარ შესანიშნავ სადღესასწაულო ამბავთა შორის.

დასასრულ, ორიოდე სიტყვაცა. ეს საისტორიო ცნობა, შედგენილი ოფიციალურ ქაღალდების მიხედვით, არ არის, სამწუხაროდ, გასულდგმულებული ბატონ–ყმობის გადავარდნის მომსწრეთა ცხოველის ნაამბობითა, რადგან მწერლობაში სრულიად არ მოიპოვება

ამ გვარნი ნამბობნი დროულ კაცთა ანე მემუარები *). ხოლო ამ საისტორიო ცნობის მცირეოდენ შესავსებლად აქვე დავსძენთ, რომ დიდმა მთავარმა მიხეილ ნიკოლოოზის ძემ ოქროს საათი უბოძა გორის ბლაღოჩინს სოლომონ ხახანაშვილს იმ განსაკუთრებულის შემწეობისათვის, რომელიც მან აღმოუჩინა მთავრობას მაშინ, როცა 8 ნოემბერს გორში გამოცხადებულ იქმნა უმაღლესი ბრძანება გლეხთა განთავისუფლების შესახებ, ხოლო ფოტოგრაფებს: მაკაროვიჩს,

ხლამოვსა და კონდრატენკოს ებოძათ ძვირფასის თვლებით მოჭედილი ბეჭდები იმ შრომისათვის, რომელიც მათ გასწიეს მით, რომ აიღეს სურათი სადღესასწაულო ამბებისა გორსა, თელავსა და სიღნაღში იმ დღეს, რა დღესაც გამოცხადებულ იქმნა ამ ქალაქებში უმაღლესი ბრძანება 1864 წლის 13 ოქტომბრის თარიღისა.

ალ. ყიფშიძე